

В. В. Яшкіна
В. В. Яшкина
V. V. Yashkina

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

ПОЕТИКА ЗВУКОСИМВОЛІЗМУ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ
ПОЭТИКА ЗВУКОСИМВОЛИЗМА В АСПЕКТЕ ПЕРЕВОДА
SOUND SYMBOLISM IN TRANSLATION

На ґрунті англomовних віршованих творів XVIII століття вивчено окремі параметри звукосимволізму, завдяки яким створюється зв'язок між звучанням та змістом поезії. Досліджено той певний «арсенал» фонетичної стилістики, який слугує переважним чинником при вирішенні питання про збереження поетичного змісту оригіналу. Як відомо, однією з основних проблем для перекладача у сфері відтворення мовної свідомості різних етносів постає національно-культурна варіантність сприйняття, проте і символіка звуків поетичної мови стає на шляху збереження авторського висловлювання у перекладі. В науковій праці проаналізовано, яким чином впливові елементи фонетики приводять у відповідність емоційний настрій вірша, його тропіку та асоціативний потенціал, і досліджено можливість поєднання поетичної звукової інструментовки з символікою віршованого твору. Відправною точкою дослідження є твердження про те, що потрапляючи у суцільний контекст, звуки отримують потенціал до символізації і відтворення бажаного ефекту впливу – у такий спосіб звукові одиниці переносять додаткову інформацію. Проте явище універсального звукосимволізму виявляється важким для відтворення при перекладі, оскільки мови, навіть близькоспоріднені, мають різну структуру. Актуальність даної публікації вбачається у тому, що всупереч певному ступеню вивченості проблеми адекватності перекладу поетичного змісту та форми, питання про полілінгвальний розгляд поетичного звукосимволізму ще майже не порушувалося. В контексті «світу» поетичної мови це означає вивчення фонетичної стилістики віршованого твору з урахуванням інших компонентів, що створюють зміст твору.

Ключові слова: поетичний зміст, семантика, фонетична стилістика, звук, символ.

На матеріалі англomовних поетических произведених XVIII века изучены отдельные параметры звукосимволизма, благодаря которым создаются связи между звучанием и содержанием стихотворения. Исследован тот особый «арсенал» фонетической стилистики, который служит решающим фактором при решении задачи сохранения поэтической сути оригинала. Как известно, одной из основных переводческих проблем в сфере воссоздания природы языкового сознания различных этносов является национально-культурная вариантность восприятия, однако символика звуков поэтического языка также служит препятствием на пути сохранения авторского замысла в переводе. В статье проанализировано, каким образом значимые элементы фонетики приводят в соответствие эмоциональное настроение стихотворения, его тропику и ассоциативный потенциал. Отправной точкой исследования является утверждение о том, что попадая в определенный контекст, звуки получают

потенциал к символизации и созданию необходимого эффекта – таким образом, звуковые единицы переносят дополнительную информацию. Однако явление универсального звукового символизма представляет определенную трудность для переводчика, поскольку даже близкородственные языки имеют индивидуальные особенности. Актуальность данной публикации видится в том, что вопреки определенному уровню изученности проблемы адекватности перевода с точки зрения воссоздания содержания и формы, вопрос полилингвального изучения звуко-символизма практически не поднимался. В контексте «мира» поэтического языка это означает изучение фонетической стилистики стихотворения с учетом других компонентов, на которых строится содержание произведения.

Ключевые слова: поэтическое содержание, семантика, фонетическая стилистика, звук, символ.

The article under consideration is focused on the issue of sound symbolism observed in the selected samples of the XVIII English poetry. Sound symbolism itself is viewed in the research as one of the main artistic tools which links sense and content of poetry. The analysis mainly deals with peculiar means of phonetic stylistics, especially those ones, which help to create imagery – one of the crucial factors in poetry – and those, which make up content, though serve as an obstacle while translation. It is a well known fact that national and cultural variety of comprehension arises as one of the crucial difficulties when different discourses are under translation. Moreover, sound symbolism in poetry also stays on the way to a successful translation sample. The given research touches upon the problem of how important elements of phonetics unite in one common poetic sense emotional, figurative and associative potentials of a poem. Possible ways of combining artistic sound «instrumentation» with symbolism of a poem are also discussed. The point of the article is as follows: appearing in a definite context, sounds apply the potential to create symbolism as well as an adequate impact, which corresponds to the poetic message. This is the means of an additional information transmission. At the same time, the phenomenon of universal sound symbolism is a challenge for translators, because even closely related languages may have different structural peculiarities. Topicality of the given article lies in the fact that the problem of poetic adequacy, though having been fruitfully researched, has not been deeply studied in the polylingual range considering sound symbolism.

Keywords: poetic content, semantics, phonetic stylistics, sound, symbol.

З часів античної риторики та поезики фахівці не мають сумніву в тому, що фонетична інструментовка і семантичне навантаження поетичного висловлювання є тісно пов'язаними між собою. Проте рівень їх співвіднесення і можливості художнього потенціалу кожної із сторін поетичної мови дотепер зазнають уточнень. Вивчення звукової інструментовки поетичної мови, яка безпосередньо впливає на породження символіки звуків у тканині художнього твору, простежується, зокрема, у намаганні співвіднести формальне і змістовне, як роблять дослідники другої половини ХХ століття (І. Р. Гальперін, М. Л. Гаспаров, Н. А. Кожевнікова, В. П. Григорьев), або у зверненні до вивчення окремих стилістичних прийомів звукової організації поетичного твору, та навіть поетичної етимології.

У наукових працях межі століть (Н. А. Любімова, Н. П. Пінежанінова, О.Г. Сомова) стверджується, що відомі і широко досліджені раніше стилістичні прийоми вже не є актуальними як такі, оскільки більш важливою постає сфера підсвідомого, яка впливає на шляхи створення художньої образності та можливості її подальшого сприймання. «Саме на рівні підсвідомого проявляється зв'язок між звучанням і значенням, який має назву *звуко-символізм*» [10, с. 3]. Сучасна

лінгвістична наука вже не ставить під сумнів той факт, що звуки мовлення, навіть промовлені відокремлено, мають властивості до створення позазвукових асоціацій і уявлень [4, с. 83].

Нерозривна єдність слова і образу, та, відповідно, унікальній зв'язок символіки звуку та змісту висловлювання, надають поетичній інструментовці яскравого зображального потенціалу, сприймання якого може бути суто індивідуальним. Ужиті в певному цілісному контексті, звуки-символи отримують потенціал до відтворення бажаного автором емоційного ефекту – у такий спосіб звукові одиниці переносять додаткову інформацію. У зв'язку з цим постає питання: якщо значення звуків мови сприймається носіями даної мови інтуїтивно, чи існує можливість відтворення відповідних асоціацій у мові перекладу, враховуючі різні граматичні системи і лексичні поєднання, несхожі асоціативні паралелі і, нарешті, несхожий ментальний багаж різних мов?

Дане дослідження сфокусовано на спробі вивчити окремі випадки тісного поєднання поетичної звукової інструментовки із символікою віршованого твору, що втілюється, зокрема, у повторі. Вихідним положенням статті є твердження про те, що саме впливові елементи фонетики приводять у відповідність емоційний настрій вірша, його символізм та асоціативний потенціал.

Безперечно, не викликає сумнівів той факт, що переклад, як багатокomпонентний чинник системних змін всередині твору, впливає на можливості збереження семантики і суцільності вихідного контексту при зміні первинних ознак (значень) мови оригіналу. Саме поняття «значення» у поглядах сучасних лінгвістів виходить за суто мовні межі, виявляючись основною когнітивною одиницею, яка формує образ світу людини [6]. Отже, національно-культурна специфіка окремого мовного контексту складається із низки факторів, серед яких переважають чинники, що пов'язані з культурною традицією, соціальною ситуацією або специфікою мови конкретного етносу. Поетичне ціле мови оригіналу постає не як окремий набір висловлювань, а як комплекс вербальної й невербальної «поведінки», який, у свою чергу, співвідноситься з відповідним комплексом у мові перекладу.

Непересічною проблемою для перекладача щодо відтворення мовної свідомості різних етносів постає і національно-культурна варіантність у сфері сприйняття, проте навіть це – не єдина перешкода на шляху до створення вдалого перекладацького зразка. Відомий літературознавець, поет і перекладач Юрій Тинянов, досліджуючи глибинні структури поетичної мови, запропонував стратегію відбору основних і другорядних ознак лексичного навантаження, наполягаючи, що в той час, коли у звичайному мовленні при доборі одиниць-операторів ми керуємось, переважно, їх основними ознаками, то в мові поетичній в одному ряду із основними постають певні вторинні ознаки [11, с. 85]. Саме ці другорядні ознаки слів, якими рясніє поетичний твір, взаємодіючи між собою, створюють відповідний семантичний настрій і насичений контекст, проте ускладнюють можливість адекватного перекладу. Доречно пригадати, що різні мовно-культурні спільноти послуговуються різними чинниками задля виокремлення і сприйняття об'єктів, як, наприклад, у випадку неспівпадіння у номінації кольорів в орієнтальній та європейській культурах, в яких існує іноді не співвідносна предметна (з орієнтацією на порівняння з об'єктами навколишнього середовища) і вербальна стратегії [7, с. 56]. Однак навіть останній приклад не є неподоланною перекладацькою перешкодою, оскільки добір еквівалентів культурним детермінантам на рівні слова цілком можливий, на відміну від необхідності відтворення національної детермінованості цілісного образу світу в різних культурах [3].

Актуальність даної публікації вбачається у тому, що всупереч певному ступеню вивченості проблеми адекватності перекладу поетичного змісту та форми, питання про полілінгвальний розгляд поетичного звуко-символізму ще майже не порушувалося. В контексті «світу» поетичної мови це означає вивчення фонетичної стилістики віршованого твору з урахуванням інших змістоутворюючих компонентів: «перевтілення почуттів, що вирують усередині нас, керується зовнішнім впливом, який є об'єктивним, матеріалізованим і закріпленим у зовнішніх предметах ... » [6].

Звуковий символізм є найбільш характерним принципом художньої організації поетичної мови, який, не в останню чергу, створюється і шляхом звуконаслідування, в результаті залучення якого певна семантична установка підштовхує автора до майже несвідомого відбору звуків, що мають асоціативний зв'язок з окремими семантичними характеристиками усього тексту або його окремих значущих компонентів. На цьому ґрунті явище універсального звуко-символізму виявляється важким для відтворення, якщо мови мають різну структуру: «у носіїв різносистемних мов аналогічний добір звуків може викликати різні за характером емоції, оскільки у них існує власна модель фонологічної експресії...» [8]. В даному випадку йдеться про явище звукової інструментовки, яка є особливою характеристикою поетичної мови. Як відомо, найбільш поширеним різновидом даної техніки віршування є уживання звукових повторів – слів з одним і тим самим (або близьким за артикуляцією) звукотипом. За визначенням Е. Д. Поліванова, такі звукотипи є «темою» інструментовки, яка зазвичай розташовується в межах семантично найбільш важливого лексичного компоненту [6].

Звукова інструментовка постає невід'ємною частиною поетичної мови, оскільки взаємодіє і тісно співвідноситься з семантикою вірша. Як писав В. Вейдле, «відлунювання поетичної мови, і мови віршованої, це не лише звучання стиха. Це – вібрації усєї словесної тканини, які узгоджені із змістом, що виражається» [2, с. 75]. Поширюючи цю думку, дослідник підкреслює, що відокремлені від поетичного змісту, фонема та їх сполучення не мають нічого, окрім можливостей, наданих мовою. В той час як поет, який осмислює й актуалізує звуки у словах, ретельно добираючи їх одне до одного, наближуючи та переплітаючи, робить так, що смисл слів постає як смисл звучання.

У зв'язку з цим, повертаючись до центральної проблеми даного дослідження – перекладацьких можливостей щодо відтворення емоційного компонента поетичного твору, який є закладеним завдяки звуковій інструментовці, слід пригадати, що навколо самого питання про можливість перекладу поезії точаться окремі дискусії, які іноді породжують полярні думки: від радикальних, прихильники яких стверджують, наслідуючи Р. Фроста, що вдало перекладати поезію неможливо, оскільки при відтворенні вона вмирає [9, с. 46], до філософсько-поміркованих, згідно з якими поезія має універсальний характер, а картини реальної дійсності, що є відображеними різними мовами, у більшості своїй співпадають, оскільки усім людям властиві однакові закономірності мислення [1, с. 215]. Як відомо, мови германської групи мають відчутну здатність до алітерації завдяки особливій силі приголосних, зокрема шиплячих. Наприклад, у поетичній фонетиці Р. Бернса ця риса є дуже помітною: поет часто вдається до повторів звуків [h] або [s] та інших, проте залежно від загального настрою поезії. Наприклад, у невеличкому чотиривірші із «My Heart's in the Highlands» спостерігається звуковий повтор «th»: «Farewell to the Highlands, farewell to the North, / The birth-place of Valour, the country of Worth <...>». Емоційний настрій уривку – смута й туга за тим, що

неможливо відновити – вочевидь підкреслена символічним звуковим рівнобедреним трикутником, на вершині якого «birth», а з боків – невід’ємні складові батьківщини поета: «North» – «Worth». При перекладі цього чотиривірша українською мовою, М. Лукаш робить акцент не стільки на звуковій, скільки на лексико-семантичній складовій поезії: «Будь здорова, верховино, любий рідний край, / Честі й слави батьківщино, вольності розмай!». Перекладач помітно відходить від звукового повтору приголосних, який перевантажив би співучий український зразок зайвими асоціаціями.

Відомий поет і перекладач художніх творів С. Маршак – автор російськомовного перекладу – на відміну від М. Лукаша, вдається до повторення звуків, проте, за відсутності у фонетиці відповідності, залучає дещо споріднений звук [с]. Зазначимо, що сенс звукопису полягає в тому, що головні слова підкреслюються внутрішнім співзвуччям, і тим самим допомагають створити загальну картину єдності: «Прощай, моя родина! Север, прощай, – / Отечество славы и доблести край <...>». Неважко помітити, що гармонію бернсівської триєдності втрачено і тут, а звукосиволізм, привнесений алітерацію в оригінал, не збережено, як не передано і сумно-ліричний настрій, який замінено на пафосно-піднесений.

Фонетична палітра поезії, як форми художнього висловлювання, завжди яскрава і неодноманітна, що робить будь-який її непересічний рисунок вимогливим для перекладача. Проте спорідненість германських мов створює умови для більш вдалого пошуку адекватних зразків звукової інструментовки, ніж у випадку з перекладами на мови слов’янської групи. Прикладом слугує алітерація звука [l] у поезії «A Red, Red Rose»: «O my *Luve's like* a red, red rose, / That's new*ly* sprung in June: / O my *Luve's like* the *melodie*, / That's sweet*ly* play'd in tune <...>», який є світлим і легким, а його повторення допомагає передати настрої ліричного героя, сповненого надій, адже він закоханий і щасливий. Аналіз перекладацьких зразків підтвердив, що алітерацію звуку [l], який є наскрізним упродовж усієї пісні і повторюється в багатьох лексичних одиницях («will», «still», «till», «weel» та інших), вдалося зберегти тільки у німецькому варіанті А. фон Вінтерфельду: «Mein *Lieb* ist *gleich* der *Melodie*, / Die süß im *Lied* erk*lang* <...>».

Інваріантність мов, які належать до різних груп індоєвропейського коріння, у сфері звукосиволізму помітно впливає на вибір лексичних одиниць перекладачем. Цей вплив іноді навіть стає результатом виникнення у перекладі звукового повтору протилежного характеру: замість алітерації виникає асонанс, і навпаки. Прикладом слугує уривок із «Ye Banks and Braes»: «Ye *banks* and *braes* o' *bonie* Doon, / How can ye *bloom* sae fresh and fair? / How can ye chant, ye little *birds* <...>». Неможливо не помітити, як болить ліричному герою – так важким набатним дзвоном лунає алітерований звук [b]. Проте у варіанті Є. Фельдмана відповідний емоційний настрій передається асонансом звука [o], що, на наш погляд, є не протиріччям, а, скоріше, певним поглибленням ситуації: «<...> *Хожу* одна, *совсем* одна, / Полна печальных дум <...>». Біль і страждання вириваються здавленим плачем (асонанс [u] та [o]) й у німецькому перекладі А. фон Вінтерфельда: «Ihr *Ufer* *und* du Thal des *Doon*, / Wie *könnt* ihr *blüh'n* so frisch *und* schön!? <...>». Та найбільш вдалим вбачається переклад українською: «<...> *Ходжу* я, повен журних дум, – / *Хоч* як *пишаються* *квітки*, / *Хоч* як *виспівують* *пташки* <...>». М. Лукаш використовує алітерацію «х» / «к» – немовби герой ледь чутно, проте тяжко зітхає, сповнений суму.

Сформоване індивідуально-фонетичним і культурно-етнічним впливом сприймання значення звуків окремих мов їх носіями має узагальнюючий чин-

ник, який, якщо йдеться про поетичну мову і поезію, полягає в універсальному трансцендентному характері останньої. Саме здатність поезії до створення концептів, що є спільно-значущими для різних культур, робить можливим переклад. У цьому світлі, повертаючись до можливостей відтворення змістовної складової звукових повторів у перекладі, підкреслимо, що найголовнішим фактором є майстерність перекладача, який один лише у може узгодити окрему мовну модель фонологічної експресії з основами універсального звукосимволізму і зняти семантичні протиріччя.

Бібліографічні посилання

1. **Богуславская Г.П.** Языковая картина мира и культура народа / Г.П. Богуславская // Язык и культура : 4-я Междунар. конф. – Ч. 2. – К., 1996. – С. 214–216.
2. **Вейдле В.** Эмбриология поэзии / В. Вейдле. – М., 1995. – С.73–83.
3. **Гачев Г. Д.** Национальные образы мира [Электронный ресурс] / Г.Д. Гачев. – Режим доступа : <http://onlinelibrary.at.ua>
4. **Голуб И. Б.** Секреты хорошей речи / И.Б. Голуб, Д.Э. Розенталь. – М. : Междунар. отн., 1993. – С. 83.
5. **Журавлёв А. П.** Фонетическое значение / А. П. Журавлев. – Л., 1974. – С. 28.
6. **Леонтьев А. А.** Основы психолингвистики [Электронный ресурс] / А.А. Леонтьев. – Режим доступа : <http://www.klex.ru>
7. **Лурия А. Р.** Об историческом развитии познавательных процессов / А.Р. Лурия. – М., 1974. – С. 56–57.
8. **Никрошкина С.В.** Экспериментальное исследование универсального звукосимволизма на материале разноструктурных языков: [Электронный ресурс] / автореф. Дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук. – Бийск, 2010. – [Режим доступа] : <http://dissser.cat>
9. **Озеров Л.А.** Двойной портрет (О советской школе поэтического перевода) / Л.А. Озеров. – М., 1986. – С. 46.
10. **Сомова Е. Г.** Звукосимволизм как фоностилистическое средство в поэтическом тексте / Е.Г. Сомова. – Санкт-Петербург, 1991. – С. 3–13.
11. **Тынянов Ю. Н.** Проблема стихотворного языка / Ю.Н. Тынянов. – М. : КомКнига, 2007. – С. 85.

Надійшла до редколегії 09.11.2015